

تارىخقا يېزىلمىغان ئىشلار

مەھمۇد ئىلياس ئىدىقۇتلۇق

تورغا يوللىغۇچى : ئورخۇن ئۇيغۇر تارىخى تور بېتىدى **niyazdixan** ئەپەندى

(شىنجاڭ تەجرىبە ئوتتۇرا مەكتىپىدىن)

1937 - يىلى قەشقەر ، باش ئەتىياز .

شېڭ شىسەينىڭ قەشقەردە تۇرۇشلۇق 6 - دېۋىزىيىسىنىڭ قوماندانى مەھمۇت مۇھىتى ئىشخانىسىدا چىرايلىق بۇرۇت قويغان ئاق يۈزلۈك بىر ئادەم بىلەن سۆھبەتلىشىپ ئولتۇراتتى . بۇ ئادەم مەھمۇت مۇھىتىنىڭ ھەمسۆھبەت ئۆلىپىتى ، دېۋىزىيە سىياسىي - قانۇن باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ، تىۋىپ بايئاخۇن ئەزىزى ئىدى . سۆھبەت ئۈستىگە ئىشخانا كاتىپى كىرىپ ، قەشقەر گارنىزونىدىن بىر ئادەمنىڭ كەلگەنلىكىنى خەۋەر قىلدى .

- نېمە ئىش بىلەن كەپتۇ ، - دەپ سورىدى مەھمۇت مۇھىتى .

- نېمە ئىشلىقنى ماڭا دېمىدى ، سىجاڭنىڭ ئۆزى بىلەن كۆرۈشمەن ، مۇھىم ئىشىم بار دەيدۇ . سىرتتا ساقلاپ تۇرىدۇ .

- مېنى ئالدىراش دېمىدىڭمۇ ؟

- شۇنداق دېدىم سىجاڭ ، گېپىڭ بولسا ماڭا دېگىن ، مەن يەتكۈزۈپ قويماي دېسەم ، ئۇ مۇھىم بىر ھۆججەت بار ، سىجاڭنىڭ ئۆزىگە تاپشۇرىمەن ، دەپ تۇرۇۋالدى .

- كىرگۈزۈۋەت .

كاتىپ چىقىپ كەتتى ، ھايال بولماي ، مەھمۇت مۇھىتىنىڭ بىر قوغدىغۇچىسى پۇقراچە كىيىنگەن پاكار بويىلۇق بىر كىشىنى باشلاپ كىردى . مېھمان گارنىزون سىياسىي باشقارمىسىنىڭ خىزمەت گۇۋاھنامىسىنى چىقىرىپ مەھمۇت مۇھىتىغا ئۇراتتى .

قوغدىغۇچى ئۇنى سىجاڭغا يەتكۈزۈپ بەردى .

- نېمە ئىش ؟ - دېدى سىجاڭ قىسقىلا قىلىپ .

- مەن مەلۇماتنى ئاغزاكى يەتكۈزمەكچى ، بۇ يەردە ئادەملەر تۇرسا بولمايدۇ - دېدى پاكار ئادەم ئەتراپتىكىلەرگە قاراپ .

سىجاڭ ئىشارەت قىلدى ، مۇھاپىزەتچى چىقىپ كەتتى .

- بۇ كىشى - دەپ بايئاخۇنغا قارىدى گارنىزون خادىمى .

- ھېچقىسى يوق ، بۇ كىشى مېنىڭ ئۆز ئادىمىم ، گەپنى مەن بىلەن بىللە ئاڭلىسا بولىدۇ . گارنىزون

خادىمى سەل ئىككىلەنگەندەك قىلىپ سۆزنى باشلىدى .

- بىزنىڭ چۇجاڭ جانابلىرى سىلگە سالام ئېيتتى ، ئۇنىڭ ئۆزلىرى بىلەن كۆرۈشكىسى بار ئىكەن ، مەن چۇجاڭ جانابلىرىنىڭ مۇشۇ ئۈمىدىنى سىلگە يەتكۈزگىلى كەلگەن .

- گەپ ئوچۇقراق بولسۇن ، چۇجاڭ جانابلىرى نېمە ۋەجدىن مەن بىلەن كۆرۈشىدىكەن ، نېمىشقا ئۆزى كەلمىدى ؟

- چۇجاڭ جانابلىرى سىجاڭنىڭ ئىشلىرىغا بەك كۆڭۈل بۆلىدىكەن ، مۇھىم بىر ئىشنى سىلگە مەلۇم قىلماقچى ئىكەن ، چۇجاڭنىڭ سىلگىگە كېلىشى بىلەن ، كۆرۈشۈش ئورنى ۋە ۋاقتىنى بېكىتىپ بەرگەن بولسا ، چۇجاڭ جانابلىرى شۇ جايدا سىلى بىلەن دىدارلاشسام دەيدۇ .

مەھمۇت مۇھىتى جاۋاپ قىلمىدى ، ئۇ ئورنىدىن قوزغالماي جىمجىت ئولتۇراتتى .

- شۇنداق مۇھىم ئىشىمىكەن ، بەك ئالدىراشمۇ ؟ - دېدى مەھمۇت مۇھىتى .

- شۇنداق تەقسىر . بەك مۇھىم ئىش ئىكەن . چۇجاڭ جانابلىرىنىڭ دېيىشىچە ، بۇ ، سىجاڭ جانابلىرىنىڭ ھايات - ماماتىغا مۇناسىۋەتلىك چوڭ ئىش ئىكەن ، ئۇ كىشى سىلگە خەيرلىك تىلەيدۇ .

- ئوبدان ، ئەمەس گەپ مۇنداق بولسۇن : مانا بۇ كىشى ، - دېدى مۇھمۇت مۇھىتى بايئاخۇننى كۆرسىتىپ تۇرۇپ ، - ئەتە نامازدىگەر بىلەن نامازشام ئارىلىقىدا چۇجاڭنىڭ يېڭىشەھەردىكى ئۆيىگە سالامغا بارىدۇ . بارغىچە ھېچقانداق ئالاقە گۇۋاھنامە بېرىلمەيدۇ . سىجاڭنىڭ نېمەن گېپى بولسا ، مۇشۇ كىشىگە خاتىرجەم دەۋەرسۇن ، بۇ كىشىگە دېيىلگەن گەپ مېنىڭ ئۆزۈمگە دېگەنگە ئوخشاش ، يەنە نېمە ئىش بار ؟

- باشقا ئىش يوق تەقسىر ، دېدى گارنىزون شتابىنىڭ خادىمى ، ئاندىن بايئاخۇنغا ئوبدان سىنچىلاپ قارىغاندىن كېيىن ئىشخانىدىن چىقىپ كەتتى . ھويلىدا مۇنداقلا بىر مەپە يولغا چىقىشقا تەييار تۇراتتى . بايئاخۇن دىگەرنى ئوقۇپ بولۇپ ئۆزىنى تۈزەشتۈرگەندىن كېيىن ، بىسىملا دەپ ئوڭ پۇتى بىلەن بوسۇغا ئاتلاپ ئۆيىدىن چىقتى . سىرتتا پۇقراچە كىيىنگەن ئېگىز بويلۇق بىر مۇھاپىزەتچى بىلەن يەنە ھارۋىكەش ئۇنى مەپە يېنىدا ساقلاپ تۇراتتى . ئۇلار سالاملاشقاندىن كېيىن مۇھاپىزەتچى بايئاخۇننى مەپەگە چىقىرىپ قويۇپ ، ئۆزى مەپەنىڭ ئالدى تەرەپ ئوڭ شوتىسىغا سەكرەپ چىقىپ جايلاشتى ، مەپە يېڭىشەھەر تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى .

بۇ كۈنلەردە مەھمۇت مۇھىتى بەكمۇ قىيىن ئەھۋالدا قالغانىدى . ئۆلكە دۈبەنى شېڭ شىسەي قەشقەردە تۇرۇۋاتقان قوراللىق كۈچلەرنىڭ باشلىقلىرىدىن خوجىنىياز ھاجى بىلەن مەھمۇت مۇھىتىنى يوقىتىشنىڭ كويىغا چۈشكەن بولۇپ ، بىرىنچى قەدەمدە خوجىنىياز ھاجىنى ئۆلكە مۇئاۋىن رەئىسى نامى بىلەن

يۆتكەپ ئېلىپ كەتكەن ، مەھمۇت مۇھىتى بولسا ئۆزىگە بېرىلگەن بىر سىجاڭلىق مەنسىپى بىلەن قەشقەردە قالغانىدى . شېڭ شىسەي مەھمۇت مۇھىتىنى تىزگىنلەپ تۇرۇش ئۈچۈن ليۇ بىڭ دېگەن ئادەمنى قەشقەر گارنىزون قوماندانى قىلىپ تەيىنلەپ ، شۇنىڭغىمۇ خاتىرجەم بولالماي ، مەھمۇت سىجاڭنىڭ كۈچىنى ئاجىزلىتىش ئۈچۈن ئۇنىڭ تايانچ كادىرلىرى ، تۈەنجاڭ ، لىيەنجاڭلىرىدىن بولۇپ 10 نەچچە كىشىنى مەھمۇت سىجاڭنىڭ ئۈستىگە قويماي ، ئۈگىنىشكە دەپ ئۇرۇمچىگە چاقىرتىۋالغانىدى . ئۇنىڭدىن باشقا شېڭ شىسەي يەنە قەشقەر شەھىرى ۋە جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ساقچى ئورۇنلىرىنى ئىگىلەپ ، كەڭ ئىشپىيونلۇق تورى ئارقىلىق مەھمۇت سىجاڭ ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرىنى قاتتىق نازارەت ئاستىغا ئالغانىدى . مەھمۇت مۇھىتى شېڭ شىسەينىڭ ئۆزىنى يوقىتىش سۈيىقەستىنى بىلگەن بولسىمۇ ، لېكىن شېڭ شىسەيگە ئوچۇق قارشى چىقالمايتتى ، چۈنكى سوۋېت ھۆكۈمىتى شېڭ شىسەينى قوللايتتى . ۋەزىيەتكە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن ، مەھمۇت مۇھىتى ئەڭ ئىشەنچلىك كىشىلىرى بىلەن مەخپىي مۇزاكىرە ئۆتكۈزگەندە بىرسى يىغىن مەزمۇنىنى قەشقەردىكى گارنىزون قوماندانى ليۇ بىڭغا ۋە سوۋېت كونسۇلىغا يەتكۈزۈپ قويىدۇ . بۇنداق ئىش يەنە ئىككىنچى قېتىم تەكرارلىنىدۇ ، ئىشلار ئۇدۇللۇق شېڭ شىسەيگە مەلۇم بولۇپ تۇرىدۇ ، شۇنىڭدىن كېيىن شېڭ شىسەي مەھمۇت مۇھىتىنىڭ ئاساسلىق كادىرلىرىدىن يەنە يىگىرمە نەچچە كىشىنى ئۇرۇمچىگە چاقىرتىۋالىدۇ . مۇشۇلارنى ئويلاپ بايئاخۇن ئۆزىنىڭ يېڭىشەھەر گارنىزون سىياسىي باشقارما باشلىقىنىڭ ئۆيىگە قانداق بېرىپ قالغانلىقىنى تۇيماي قالىدۇ .

بايئاخۇن مۇھابىزەتچىسىنى سىرتتا قالدۇرۇپ قوبۇلخانىغا مەپكەش بىلەن بىللە كىردى . مېھمانلارنى باشقارما باشلىقىنىڭ كاتىپى - تۇنۇگۇن مەھمۇت مۇھىتىنىڭ ئىشخانىسىغا بارغان ھېلىقى پاكىز كىشى ئوچۇق چىراي قارشى ئېلىپ بۇ يەرگە باشلاپ كىرگەندى .

- مانا بۇ كىشى چۇجاڭ جانابلىرى بولىدۇ ، - دەپ تۇنۇشتۇردى ئۇ يېنىدىكى تۈگمىلىرى ياندىن ئېتىلىدىغان ئۇزۇن چاپان كىيگەن ئېگىز بويلۇق تاقىرباش ، قاشلىرى ئۆسكىلەڭ كەلگەن ئورۇق خەنزۇ كىشىنى كۆرسىتىپ . باشقارما باشلىقى ئۇلارنى ئورۇندۇققا تەكلىپ قىلدى ۋە سىجاڭنىڭ ئامانلىقىنى سورىدى . كاتىپ ئارىدىكى گەپلەرنى تەرجىمە قىلىپ تۇردى .

- ھەرقايسىلىرى بىلەن كۆرۈشكىنىمىدىن بەك خۇرسەنمەن ، - دېدى باشقارما باشلىقى ۋە مەپكەشنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ ، - بۇ كىشى كىم بولىدۇ ، - دەپ سورىدى .

- بۇ كىشى تۇڭچى بولىدۇ ، - دېدى بايئاخۇن .

بۇ « تۇڭچى » ئەسلىدە ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنىپ تۇرىمىدە ياتقان جىنايەتچى بولۇپ ، ئۇستا تىلماچ ئىدى . مەھمۇت مۇھىتى بۈگۈن ئۇنى بايئاخۇنغا « مەپكەش » قىلىپ قوشۇپ بەرگەندى .

بۇ كىشى چىقىپ كەتسۇن ، بىز ئىككىمىز يالغۇز سۆزلىشىمىز ، بۇ كىشىمۇ چىقىپ كېتىدۇ ، - دەپ ئۆزىنىڭ تەرجىمانىنى كۆرسەتتى .

مەن سېنىڭ سۆزۈڭنى بىلمەيمەن ، - دېدى باياخۇن .

- مەن سېنىڭ سۆزۈڭنى بىلمەن ، دېدى باشقارما باشلىقى ئۇيغۇرچە ئوبدانلا تەلەپپۇز بىلەن ، ئۇ ئۆزىنىڭ تەرجىمانىغا ئىما قىلغانىدى ، كاتىپ باياخۇننىڭ تۇنجىسىنى باشلاپ چىقىپ كەتتى .

ئىككىيلەن يالغۇز قالغاندىن كېيىن ئۆي ئىچى سىرلىق جىمجىتلىققا چۆكتى . ئەمدى ئۇلار تەرجىمانسىز سۆزلەشتى ، باشقارما باشلىقىنىڭ سۆزى ئانچە راۋان بولمىسىمۇ ، مەزمۇنى ئېنىق ئىدى .

- ھازىر مەھمۇت سىجاڭغا يامان بولدى ، - دەپ سۆز باشلىدى باشقارما باشلىقى تاقىر بېشىنى سالاپ تۇرۇپ .

- بۇ قانداق گەپ ؟ !

- سىجاڭنىڭ يېنىدا ئىشپىيون بەك كۆپ ، شېڭ دۇبەن بوش ئادەم ئەمەس ، ئۇ سىلەرنىڭ سىلىڭبۇغا نۇرغۇن ئىشپىيون قويدى . سەن بۇنى بىلمەيسەن ؟

- بۇنى بىز بىلىمىز .

- ھەي ... شۇنداق ، سەن بىلىسەن ، لېكىن كىم ئىشپىيون بۇنى بىلمەيسەن ؟

- بۇنى سەن بىلمەيسەن

- مەن ئوبدان بىلىمەن . گەپ مانا مۇشۇ يەردە . ئۇ يەردىكى ئىشپىيونلارنى مەن سىجاڭغا ئېيتىپ بەرسەم بولامدۇ ؟

- باياخۇن سەل تۇرۇپ قالدى - يۇ ، ئۆزىدىكى ئەجەپلىنىشنى چاندۇرما سىلىققا تىرىشىپ :

سەن نېمىشقا ئىشپىيونلارنى سىجاڭغا دەپ بېرىسەن ؟ سەن توغرا دېمەيسەن ، بىز ئىشەنمەيمىز ، - دېدى ئاخىر .

- راست دەيسەن ، ئەگەر مەن ئىشپىيونلارنى ئېيتىپ بەرسەم سىجاڭ گېپىمگە ئىشەنمەيدۇ . ھازىر مەندە دۇبەن ئەۋەتكەن بىر مەخپىي ئالاقە بار ، بۇ دۇبەن ئۆزى قول قويغان ئىشپىيونلار تىزىملىكى ،

مەن شۇنى سىجاڭغا بەرمەكچى ، قانداق بولامدا ؟ چۇجاڭ سەل تۇرۇۋالغاندىن كېيىن : - ئەھۋال سىلەر ئويلىغاندىن كۆپ ئېغىر ، دەپ قوشۇپ قويدى .

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ باياخۇن سەل ئويلىنىپ قالدى .

- سەن كىمنىڭ ئادىمى ؟ باياخۇن .

- مەن شېڭ دۇبەننىڭ ئادىمى ، ھۇشۇم جايىمدا ، سىلەر ئۇچۇن ئىشلىمەيمەن ، لېكىن تىزىملىكىنى بېرىشتە مېنىڭ ئالاھىدە بىر شەرتىم بار ، سىجاڭ بۇنى چوقۇم ئورۇنداپ بېرىشى كېرەك .

- ئۇ قانداق شەرت ؟
- سىجاڭ شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىنىڭ جۇيىجاڭنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىپ بېرىدۇ . بايئاخۇن كەينى - كەينىدىن چىقىۋاتقان بۇ يۈچۈن گەپلەرنى ئاڭلاپ ئۆزىنى تېخىمۇ تەمكىن تۇتۇشقا تىرىشتى .
- ئۇ قانداق ئادەم ، نېمىشقا ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىندۇ ؟
- جۇيىجاڭ ياخشى ئادەم ، لېكىن ئۇ ئۆلسە ئۇنىڭ خوتۇنىنى مەن ئالىمەن .
- ياخشى ئادەمگە ئۇۋال بولغۇدەك ، بولمايدۇ ، باشقا شەرتىڭ بولسا دېگەن ، بىز ئورۇندا يلى .
- باشقا شەرتىم يوق ، سەن بىر ياخشى نىيەتلىك مۇسۇلمان ، چىرايىڭدىن نۇر يېغىپ تۇرۇپتۇ ، مەن بىلىمەن ، باشقىلارغا ئۇۋال بولىدىغان ئىشنى سەن قىلمايسەن ، لېكىن ئەھۋال مۇشۇ يەرگە يەتكەندىمۇ ئارىسالدى بولىدىغان ئىش بولسا ، بولۇنغان گەپ مۇشۇ يەردە قالسۇن ، مەن ساڭا يەنە شۇنى دەي :
- جۇيىجاڭنىڭ راستىنلا ئۆلۈمگە لايىق جىنايىتى بار مەن ئۇنى ئۆزۈم توغرىلاپ قويدۇم ، سىجاڭ پەقەت ھۆكۈمنى ئىجرا قىلىپ بەرسىلا بولدى . سىلەرگە ھېچقانداق ئاۋارىچىلىق يوق .
- قولىڭدىكى ھۆججەتنى قاچان بېرىسەن ؟ - دېدى بايئاخۇن ، سەل ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن .
- ئۆلۈم جازاسى ئىجرا قىلىنىپ بولغاندا .
- سېنىڭ گېپىڭگە قانداق ئىشىنىمىز ؟
- ئەگەر سىجاڭ مەسلەھەتمىگە كۆنسە قالغان ئىشنى شۇ چاغدا دېيىشەيلى ، گەپ مۇشۇ يەرگىچە بولسۇن ، - دەپ چۇجاڭ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى . بايئاخۇن ئەزىزى مېڭىشقا تەمشەلدى .
- كېيىنكى قېتىملىق سۆھبەت ئەتىسى 6 - دېۋىزىيە شتابىغا يېقىن بىر جايدىكى بىر يەرلىك كىشىنىڭ مېھمانخانىسىدا بولدى . بۇ قېتىمقى سۆھبەتكە بايئاخۇن ئەزىزى يالغۇز ئۆزى باردى . سۆھبەتتە چۇجاڭنىڭ تەلپى ئورۇندىلىدىغان بولدى .
- پوچتا ئىدارىسىنىڭ جۇيىجاڭ دۆلەت مەخپىيەتلىكى جىنايىتى بىلەن ئەيىبلەندۇ ، - دېدى چۇجاڭ بايئاخۇنغا چۈشەندۈرۈپ ، - مەن سىلەرگە بەرمەكچى بولغان ھۆججەت مۇشۇ ئاينىڭ 7 - كۈنى پوچتا ئىدارىسىغا يېتىپ كەلگەن ، ئۇنى پوچتا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ئۆزى قول قويۇپ ئالغان .
- ئەتىسى 8 - چىسلا مەن ئۇنى پوچتا ئىدارىسى باشلىقىنىڭ ئۆز قولىدىن ئالدىم . لېكىن خەت - ئالاقە تىزىملىك دەپتەرىگە قول قويمىدىم . جۇيىجاڭ ئەمدى ھۆججەتنى ماڭا بەرگەنلىكىنى ئىسپاتلىيالمىدا . ئۇ دۈبەننىڭ قەتئىي مەخپىي ھۆججەتنى يوقاتقان بولىدۇ ، بۇ جىنايەت ئۆلۈم جازاسىغا تولۇق توشىدۇ . مېنىڭ ھۆججەتنى سىلەرگە تاپشۇرۇش ئىشىغا كەلسەك ، سوراق كۈنى مېنى گۇۋاھلىققا چاقىرتىسىلەر ، سوراقتىن كېيىن مېنى گۆرۈ ئورنىدا تۇتۇپ قالسىلەر . كاتىپ ھۆججەتنى

ئېلىپ كېلىپ مېنى قايتۇرۇپ كېتىدۇ .

2 - قېتىملىق سۆھبەت تۈگىدى . سۆھبەت ئاخىرلىشىپ جىددىي تەييارلىقتىن كېيىن شۇ كۈنى كېچىسى دېۋىزىيە ھەربىي سوتى سوت يىغىنى ئاچتى . سوتتا پوچتا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى خەت - ئالاقە ئىشلىرىنىڭ راۋانلىقىنى ئېيتىپ ، 7 - چىسىلدىكى ھۆججەتنىڭ مۇناسىۋەتلىك كىشىگە يەتكۈزۈلگەنلىكىدە چىڭ تۇردى . گۇۋاھلىققا چۇجاڭ چاقىرتىلدى ، مەخپىي ھۆججەتلەر تىزىملىك كەلتۈرۈلدى ، پوچتا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى 8 - چىسىلا كۈنىدىكى چىقىش خاتىرىسىگە قول قويۇلمىغانلىقىنى كۆرگەندە بىردىن تاتىرىپ ئوڭدىسىغا ئۇچۇپ كەتتى .

سوت ئاخىرلاشتى ، سوتتا پوچتا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى دۆلەت مەخپىيەتلىكىنى ساتقان جىنايىتى ئۈچۈن ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىندى .

ئەتىسى ئەتىگەندە سوتنىڭ ھۆكۈمى يېزىلغان ئېلان كۈچىگە چاپلىنىپ سائەت 10 لاردا ئىجرا قىلىندى . ئۇزۇن ئۆتمەي سىياسىي باشقارما كاتىبى مەخپىي ھۆججەتنى ئېلىپ كېلىپ ، چۇجاڭنى ئېلىپ كەتتى .

پوچتا ئىدارىسىنىڭ باشلىقىغا ئۆلۈم جازاسى ئىجرا قىلىنىۋاتقان شۇ چاغدا ئۈچ كىشى قەشقەردىن تۇرپانغا قاراپ يولغا چىققاندى ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرى ئۇيغۇرچە ياساندۇرۇلغان خەنزۇ كىشى بولۇپ ، بېشىغا تاشلانمىغان ئۆرە تېرە تۇماق ، ئۈستىگە ئۇزۇن چەكمەن چاپان كىيىدۇرۇلۇپ ، بېلىگە پوتا باغلاپ قويۇلغان ، گازىر كۆز ، ساقاللىق بۇ كىشى جېنىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ئىچكىرىگە كېتىشكە رازى بولغان پوچتا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ئىدى . سىلىڭبۇ ئۇنىڭغا يېتەرلىك يول خىراجەت بېرىپ ، ئۇنىڭ توقسۇنغا بىخەتەر بېرىۋېلىشى ئىككى ئادەمنى قوشۇپ بەرگەندى . جازا مەيدانىدا ئېتىۋېتىلگەن كىشى بايئاخۇن بىلەن چۇجاڭنىڭ ئۆيىگە مەپپە ھەيدەپ بارغان ، ئەمدىلىكتە پوچتا ئىدارىسى باشلىقىنىڭ كىيىمىنى كىيگەن ھېلىقى تىلماچ ئىدى .

مەھمۇت سىجاڭ ھۆججەتنى ئېچىپ ئوقۇپ ، ھۆججەتتە يېزىلغانلارغا ئىشەنەلمەي قالدى . ھۆججەتكە شېڭ شىسەينىڭ ئۆز ئىمزا قىلىنغان بولۇپ ، مەھمۇت مۇھىتىنىڭ ئۈرۈمچىگە ئۆگىنىشكە بارغان بىر قىسىم مۇھىم ئادەملىرىنىڭ ئىسمى يېزىلغان ھەمدە ئۇلارنىڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغانلىقى ، قەشقەر گارنىزون سىياسىي باشقارمىسىنىڭ ئۇلارنىڭ خىزمەتلىرىگە قولايلىق يارىتىپ بېرىشى ۋە ئۇلارنىڭ بىخەتەرلىكىگە مەسئۇل بولۇشى ئۆتۈرۈلگەندى . مۇشۇ ئىشتىن كېيىن مەھمۇت مۇھىتى دېۋىزىيە شتابىدا بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىشلارنى ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل يۈرگۈزۈشكە ئىمكانىيەت قالمىغانلىقىنى تولۇق تونۇپ يەتكەندى . قانداق قىلىش كېرەك ! ئەمدىلىكتە ئۇنىڭ ئالدىدا ئىككى يول تۇراتتى ، بىرى ، جاننى تىكىپ قويۇپ ئىشەنچ بولمىغان

جەڭگە ئاتلىنىپ قان تۆكۈش ؛ يەنە بىرى پەشنى قېقىپ چەتكە چىقىپ كېتىش . ئۇنىڭ كۆڭلى كېيىنكى تەدبىرنى تارتىپ تۇرسىمۇ ، لېكىن ئۆزىنى كېچە - كۈندۈز پايلاپ تۇرغان گارنىزون قوماندانى ليۇ بىڭنى قانداق ئازغاشتۇرۇپ قەشقەردىن چىقىپ كېتىش بىر مەسىلە ئىدى .

قەشقەر گارنىزون قوماندانى ليۇ بىڭ قەشقەر يېڭىشەھەر سېپىلى ئىچىدىكى گارنىزون شتابىنىڭ ھويلىسىدا ئۆزى يالغۇز ئەتىگەنلىك ھەربىي مەشىق چامباشچىلىق ھەركەتلىرىنى قىلىۋاتاتتى . سېپىل ئىچىدىكى قاراۋۇللارنىڭ شۇ كۈنلۈك نۆۋەتچى باشلىقى ليۇ بىڭنىڭ ئالدىغا ئالدىراپ يېتىپ كەلدى .

- دوكلات قوماندان ، - دېدى نۆۋەتچى پۇتلىرىنى جۈپلەپ ھەربىيچە سالام بېرىپ ، - سېپىل ئۈستىدىكى قاراۋۇللار دۇربۇندا 30 - 40 ئادەمنىڭ كۈنەشەھەر تەرەپتىن بىز تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ ، مەن قاراپ باقسام ئۇلار 6 - دېۋىزىيىنىڭ ئەسكەرلىرىدەك تۇرىدۇ .

- ئۇلار قانچىلىك يىراقلىقتا ؟ - دېدى قوماندان .

- مولچەرىمچە ئۇلار ھازىر بەش يول يىراقلىقتا بولسا كېرەك .

ئۇنىڭغىچە يەنە بىر ئوفىتسېر يۈگۈرۈپ كەلدى .

- دوكلات ، - دېدى ئۇ ، ھاسىراپ ھۆمۈدەپ تۇرۇپ ، كۈنەشەھەردىن كېلىۋاتقان ئاتلىقلارنىڭ ئالدىدىكى مەھمۇت سىجاڭ ئىكەن ، ئۇنى تونۇۋالدۇق .

- ئېنىق كۆردۈڭمۇ ؟

- شۇنداق ، قوماندان مەن ئۇنى ۋە ئۇنىڭ مىنگەن ئېتىنى ئوبدان تونۇيمەن .

ليۇ بىڭ سەل جىددىيەلىككە ئىگە بولۇپ دەرھال ئۆزىنى ئوڭشىۋالدى .

- بۇيرۇق ! - ليۇ بىڭ ئالدىدىكى ئىككى ئوفىتسېرغا قاراپ : - سېپىل ئۈستىدىكى قاراۋۇللار ھەسسىلەپ كۆپەيتىلسۇن ، سېپىل ئىچى جىددىي ھالەتكە ئۆتسۇن . ئاتلىقلار سېپىلغا يېقىنلاشقاندا ليۇ بىڭ رەسمىي ھەربىي كىيىم بىلەن بىرنەچچە ئادەمنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقتى . ليۇ بىڭ بىلەن ئاتلىقلار يۈزمۇ - يۈز ئۇدۇللاشتى .

- سىجاڭ جانابلىرى ئامان بولغاي ، - دېدى ليۇ بىڭ ئوچۇق چىراي بىلەن كۈلۈپ تۇرۇپ ، - مۇبارەك قەدەملىرىنىڭ بۇ يەرگە يېتىپ كېلىشىدىن خەۋەرسىز قاپتىمىز ، ئالدىلىرىغا چىقالمىدۇق ، كەچۈرگەيلا .

- ئۇنداق بولامدىغان ، ئەتىگەندە قومانداننىڭ ئارامىنى بۇزۇپ ، جانابلىرىنى مالال قىلىپتىمىز ، ئالدىلىرىدا خىجىلمەن ، دېدى - مەھمۇت مۇھىتى ئاتتىن چۈشۈپ تەكەللۇپ بىلەن : ئۇزۇندىن بۇيان يەپ يېتىپ ھورۇنلىشىپ قالدۇق ، ھاۋا يېگەچ ئەتىگەنلىك چىنىقىشقا چىققان ، جانابلىرى بەھوزۇر ئارام ئالغاي ، - دەپ مەھمۇت مۇھىتى قولىنى كۆكسىگە قويدى ؛ ئاندىن ئاتقا يەڭگىل

مىنىپ ھەمراھلىرى بىلەن سېپىل ياقلاپ سەھرا تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى .
گارىزون قوماندانى ليۇ بىڭ ئاتلىقلارنىڭ كەينىدىن ئۇزۇنغىچە قاراپ تۇرۇپ قالدى ، ئۇلارنىڭ
ھەرىكىتىنى كۆزىتىش ئۈچۈن كەينىگە ئادەم قويدى . ئاتلىقلار يېزا يوللىرى بىلەن ئاتلىرىنى تەكشى
يورغىلىتىپ خېچىرچىغىچە بارغاندىن كېيىن ، ئۆستەڭ بويىدا ئاتتىن چۈشۈپ يۈز - كۆزلىرىنى يۇيۇپ
ئازراق دەم ئېلىشتى ، ئاندىن يەنە ئاتلىق كەينىگە قايتىپ سېپىل تۈۋىدىن ئۆتتى ، ئۇلار كەلگەن
يولى بىلەن ئۇدۇل شەھەرگە كىرىپ كەتتى .

شۇ كۈندىن باشلاپ ئەتىگەنلىك چىنىقىش ھەر كۈنى ئۆز قەرەلىدە بولۇپ تۇردى ، چىنىقىش بەزى
كۈنلىرى پىيادە ، بەزى كۈنلىرى بولسا ئاتلىق ئېلىپ بېرىلاتتى . پىيادە بولغان كۈنلىرى مەھمۇت
مۇھىتى ئادەملىرى بىلەن ھەزىرەتكىچە ياكى مىراخۇشتامغىچە پىيادە بېرىپ كېلەتتى . ئاتلىق
بولغان كۈنلىرى ئوخشاش بىر يول بىلەن سېپىل تۈۋىدىن ئۆتۈپ ، خېچىرچىغىچە بېرىپ ياناتتى .
ئاتلىقلار بېرىپ قايتىشتا ھەر قېتىم سېپىل تۈۋىدىن ئۆتكەندە قاراۋۇللار بىر قېتىم جىددىيلەشتى .
كۈنلەر ئۆتكەنچە بۇنداق جىددىيلەشىش پەسلەپ باردى .

بىر كۈنى مەھمۇت مۇھىتى شېڭ شىسەينىڭ تېلېگراممىسىنى تاپشۇرۇپ ئالدى . تېلېگراممىدا مەھمۇت
ساجاڭنىڭ ئۆلكە بويىچە ئېچىلىدىغان يىغىننىڭ تەييارلىق كېڭەش ئىشلىرى ئۈچۈن ئۈرۈمچىگە
كېلىشى ئۆتۈرۈلغانىدى . مەھمۇت مۇھىتى بۇنىڭ ئۆزىگە قويۇلغان قىلتاق ئىكەنلىكىنى ئېنىق كۆرۈپ
يەتتى .

مەھمۇت مۇھىتى شېڭ دۇبەنگە جاۋاپ تېلېگرامما يازدى ، تېلېگراممىدا مۇنداق دېيىلدى : «
مۆھتىرەم شېڭ دۇبەن جانابلىرى ، كەمەنە مەن ئۆزەمنىڭ يىغىن تەييارلىق ئىشى ئۈچۈن ئۈرۈمچىگە
بېرىش ھەققىدىكى تېلېگراممىنى تاپشۇرۇپ ئالدىم . ھازىر قەشقەردىكى ھەربىي قىسىمنىڭ ئىچى
ئانچىلا تىنچ ئەمەس . بىر قىسىم جاھىل ئوفىتسېر ۋە ئەسكەرلەر بويۇنتاۋلىق نەسبەتنى قۇلاققا ئالماي
، جاھاننى مالىمان قىلىش كويىدا بولۇۋاتىدۇ ، ئۇلارنى نىيىتىدىن ياندۇرۇش ، ھەربىي ئىنتىزامنى
چىڭىتىش بىلەن كەمەنەنىڭ قولى بوشمايۋاتىدۇ . مەن يوق مەزگىلدە نادانلارنىڭ ئىش تېرىپ
ئاۋامنى پاراكەندە قىلىپ قويۇشىدىن ئەنسىرەپ تۇرۇۋاتىمەن ، شۇڭا مەسلىھەت ئىشى ئۈچۈن
ھازىرچە ئاغام موسۇل ھاجى ھوزۇرلىرىغا باردۇ . بۇ يەردىكى ئىشلار ئىزىغا چۈشكەندىن كېيىن
ئۆزۈم قوبۇللىرىغا بارىمەن » .

دېمىسىمۇ شۇ مەزگىللەردە 6 - دېۋىزىيە ئىچىدىكى بىر قىسىملارنىڭ قوزغىلىپ جەڭ بىلەن ئىشنى
ھەل قىلىش نىيىتىدە بولۇۋاتقانلىقىنى شېڭ شىسەي بىلەتتى . ئەگەر سوۋېت ئىتتىپاقى ئارقا تېرەك
بولمىسا بۇنىڭغا بەرداشلىق بېرىشكە شېڭ شىسەينىڭ كۆزى يەتمەيتتى . شۇڭا شېڭ شىسەي مەھمۇت

سجائىنىڭ تېلېگراممىسىغا باشقىچە پىكىردە بولدى .

ئېيتىشلارغا قارىغاندا ، موسۇل ھاجى ئۈرۈمچىگە يېتىپ بارغاندا شېڭ شىسەي ھاجىنى ئىززەت - ئېكرام بىلەن قارشى ئېلىپ ئۇنىڭ بىلەن ئۈچ كېچە - كۈندۈز سۆھبەت قىلغانىكەن . سۆھبەت جەريانىدا موسۇل ھاجى باشتىن - ئاخىر بېشىنى تۆۋەن سېلىپ بىر ئېغىز مۇ سۆز قىلماي جىمجىت ئولتۇرۇپتۇ ، ئۇ پەقەت تايىنىپ ئولتۇرغان ھاسسىنىڭ ئۇچىنى تاختايلىق پولىغا توك - توك ئۇرۇپ قويىدىكەن . 3 - كۈنى شېڭ شىسەي تەكەللەپنى قويۇپ :

- ھاجىم ، ئۈچ كۈن بولدى ، بولۇنغان گەپلەرگە بىر ئېغىز مۇ جاۋاپ قىلمىدى . مېنىڭ گېپىمنى چۈشەنگەندۇ ؟ - دەپتۇ . موسۇل ھاجى : - يىغىپ كەلگەندە ، - دەپ ھاسسىنى يەنە بىر قېتىم توك - توك ئۇرۇپ قويۇپ : مۇشۇ زېمىننىڭ ئىشى ئىكەن ، - دەپتۇ .

- شۇنىڭدىن كېيىن دۇبەن ھېچقانداق سۆز قىلماپتۇ ، سۆھبەتمۇ ئاياقلىشىپتۇ موسۇل ھاجىنى شېڭ شىسەي تەمىرات (قۇرۇلۇش) نازارىتىنىڭ نازىرى مەنسىپى بىلەن ئۈرۈمچىدە تۇتۇپ قاپتۇ .

ئۇزۇن ئۆتمەي مەھمۇت مۇھىتى شېڭ شىسەيگە مۇنداق مەزمۇندا يەنە بىر تېلېگرامما يازدى : « ھازىر قەشقەردىكى ھەربىي قىسىملارنىڭ ئىچى بىر قەدەر تىنچلاندى . كەمسە مەن دۇبەن جانابلىرى بىلەن دىدارلىشىش ئۈچۈن ئۈرۈمچىگە بېرىشقا تەرەددۇتلەندىم ، شۇندىمۇ ئەمدىلا تەرتىپكە چۈشكەن ھەربىي ئىچىنىڭ تىنچلىقىغا ئوبدان كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن ، مەن يوق مەزگىللەردە ھەربىي ئىچىدىكى ئەڭ نوپۇزلۇق كىشى ئاغام موسۇل ھاجىمنىڭ قەشقەردە تۇرۇپ بەرمىكى زۆرۈردەك تۇرىدۇ . موسۇل ھاجىم قەشقەرگە يېتىپ كەلگەن ھامان پېقىر يولغا چىقىدىغانلىقىمنى جانابلىرىغا مەلۇم قىلىمەن . »

مەھمۇت مۇھىتىنى ئۈرۈمچىگە ئەكىلىش ئۈچۈن شېڭ شىسەي ئۇزۇندىن بېرى كۆزلەپ كېلىۋاتقان ، ئۇنىڭ ئۈچۈن بەكمۇ مۇھىم ئىش ئىدى . شېڭ شىسەي ئىشنى ئاسانراق ھەل قىلىشنى ئويلايتتى ، ئۇ سەل گۇمانلانغان بولسىمۇ ، موسۇل ھاجىنى دەرھال قەشقەرگە يولغا سېلىۋەتتى .

1937 - يىل 4 - ئاينىڭ 8 - كۈنىدىكى ئەتىگەنلىك چىنىقشتا مەھمۇت مۇھىتىغا يېڭىدىن موسۇل ھاجى ھەمراھ بولدى . ئۇلار سېپىل تۇۋىدىن ئۆتكەندە سېپىل ئۈستىدىكى ئەسكەرلەر ئۆز جايلىرىدا مىلىتسىرنى قولتۇقلىشىپ ئەسەپ ئولتۇرۇشاتتى . ئاتلىقلارنىڭ مەشىقتىن قايتقان - قايتىمىغانلىقى بىلەنمۇ ھېچكىمنىڭ كارى بولمىدى . ئاتلىقلار شۇ ماڭغانچە يېڭىسارغا يېتىپ بارغاندىلا ئاندىن ئۇلارنىڭ مەشىقتىن قايتىمىغانلىقى مەلۇم بولدى . مەھمۇت مۇھىتى يېڭىساردا ئۇ يەردە تۇرۇۋاتقان ئىشەنچلىك ئادىبى غوپۇر تۈەنجاڭ بىلەن كۆرۈشكەندىلا ، ئاندىن ئۆز ئىشلىرىدىن خاتىرجەم بولغان ھەمدە ئۇ يەردىن يەكەنگە بېرىپ ھىندىستانغا ئۆتۈپ كەتكەن .

مەن كۆرگەن ماتىرىياللاردا مەھمۇت مۇھىتىنىڭ قەشقەردىن چىقىپ كەتكەن كۈنى 4 - ئاينىڭ 4 - كۈنى دېيىلگەن ، ماڭا سۆزلەپ بەرگۈچىلەر بۇ كۈننى قەشقەرنىڭ بازار كۈنى ئىدى دەيدۇ . ئاتلىقلار يولدا قەشقەر شەھىرىگە كىرىۋاتقان نۇرغۇن بازارچىلارنىڭ مەسلىسىگە دۇچ كەلگەن . ئېنىقلىنىشىچە ، قەشقەر شەھىرىدە پەيشەنبە كۈنى بازار بولىدىغان بولۇپ ، مەھمۇت مۇھىتى 12 - ئاپرېل (بايرام) ھارپىسىدا چىقىپ كەتكەنلىكتىن ، شۇ كۈنلەردىكى پەيشەنبە كۈنى كالىندار بويىچە 4 - ئاينىڭ 8 - كۈنى (ياكى 1 - كۈنى) بولىدۇ .

مەن بۇ ئىشلارنىڭ ھېچقايسىسىنىڭ شاھىدى ئەمەس ، ئۇ چاغلاردا مەن تېخى دۇنياغا تۆرەلمىگەندىم . ئۈچ ئاغا - ئىنى - موسۇل مۇھىتى ، مەخسۇت مۇھىتى ، مەھمۇت مۇھىتىنىڭ تۇرپان ئاستانىدىكى قورۇ جايلىرى بىزنىڭ مەھەللىدە بولۇپ ، بوۋام نىياز ھاجى مۇھىتىلارنىڭ ۋەھپە ئىشلىرىغا ئارىلاشقان . كېيىن بۇ ئىش دادام ئىلياس قارىغا مىراس بولۇپ قالغانىكەن ، دادامنىڭ تاغىسى ئابدۇراھمان پاقاباش 1932 - يىلىدىكى تۇرپان - قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىدا مۇھىتىلار بىلەن قەشقەرگە بارغان ھەمدە مايور دەرىجىسى بىلەن ئۇلارنىڭ يېنىدا خىزمەت قىلغان . دادامنىڭ ئىنىسى ئەيسا نىياز تۇرپان ۋە قەشقەرلەردە ئىزچىل ھالدا مەھمۇت مۇھىتىنىڭ مۇھاپىزەتچىلەر قوشۇنىدا ئەسكەر بولۇپ تاكى 1935 - يىلى تاشكەنتكە ئوقۇشقا ماڭغىچە دېۋىزىيە شتابىدا خىزمەت قىلغان . ئۆزۈم مۇھىتىلارنىڭ ئوغۇللىرىدىن ئۈچ كىشى بىلەن (گەرچە تەڭ دېمەتلىك بولمىساممۇ) بىۋاسىتە تونۇشمەن .

مۇشۇنداق مۇناسىۋەتلەر تۈپەيلى ، يىگىت چاغلىرىمىدۇمۇ يۇقۇرىدا دېيىلگەن كىشىلەرنىڭ ئېغىزىدىن قۇمۇل - تۇرپان دېھقانلار قوزغىلىڭى ھەققىدە ھەر خىل سورۇنلاردا پارچە - پۇرات ھەر خىل ئىشلارنى ئاڭلىغان بولساممۇ ، ئۆز ۋاقتىدا ئۇلارغا ئانچە سەگىرمەپتىمەن . يېشىم چوڭىيىپ بىر قىسىم تارىخى كىتاپلارنى ئوقۇپ باقسام ، ئۇلاردا خوجىنىياز ھاجى ، مەھمۇت مۇھىتىلارغا مۇناسىۋەتلىك بىر قىسىم ۋەقەلەر سۆزلىنىپتۇ . كېيىنرەك تەزكىرە ماتىرىيالىرىنى ئوقۇشقا كىرىشىپ قالدۇم . گەرچە بۇ ماتىرىياللاردا نۇرغۇن مەلۇماتلار يېزىلغان بولسىمۇ ، مەھمۇت مۇھىتىنىڭ چەتكە چىقىپ كېتىشىگە مۇناسىۋەتلىك بىز يۇقۇرىدا بايان قىلغان ئىشلار ھەققىدە ھېچقانداق ماتىرىيال ئۇچراتمىدىم . بۇنداق بولۇشىدىكى سەۋەب ، بۇ ئىشلارنى باشقا بىلىدىغان ئادەم يوقمۇ ياكى بۇ ئىشلار يېزىپ قالدۇرۇش قىممىتىگە ئىگە ئەمەس دەپ قارالغانمۇ ، بۇنىسى ماڭا مەلۇم ئەمەس . مەن بۇ يازمامنىڭ دەسلەپكى نۇسخىسىنى چوڭ ئاكام يۈسۈپ ئىلياسقا ئوقۇپ بەرسەم ، ئۇ ، بۇلارنى ئۆزىنىڭ چوڭلاردىن بىرنەچچە قېتىم ئەينەن ئاڭلىغانلىقىنى ئېيتىپ ، يازغانلىرىمنى تەستىقلىدى ، بىر قىسىم مۇھىم تۈزىتىش ۋە تولۇقلاش پىكىرلىرىنى بەردى .

شىنجاڭ تەزكىرىچىلىكى ژورنىلى 2004 - يىللىق - سانى .

تۈگىدى

بايانات : ئۇيغۇر ئوغلى --- ھەۋەسكار تۈزگەن ھەرقانداق ئېلىكتاپنىڭ ئەسلى ماتىرىيالىنىڭ ئاپتۇرلۇق ھۇقۇقى تۈردىكى ئەسلى ئاپتۇرغا مەنسۇپ ! بۇ ئېلىكتاپلار پەقەت ئىشتىن سىرتقى قىزىققۇچىلارنىڭ ئوقۇپ پايدىلىنىشى ، ئۆز-ئارا پىكىر ئالماشتۇرۇش ئۈچۈنلا ئىشلىتىشكە بولىدۇ ، ئۇنىڭدىن سىرت سودا ئىشلىرى ياكى باشقا ساھەدە ئىشلىتىشكە بولمايدۇ . ئەگەر باشقا ساھەلەردە قانۇنسىز ئىشلىتىپ بىرەر مەسىلە كۆرۈلسە بارلىق ئاقىۋەتكە ئىشلەتكۈچى ئۆزى مەسئۇل !!!

ئۇيغۇر ئوغلى --- ھەۋەسكار بۇ جەھەتتە ھېچقانداق مەسئۇلىيەتنى ئۆز ئۈستىگە ئالمايدۇ !!!!

ئەگەر ئاپتۇرلۇق ھۇقۇقىمغا دەخلى يەتتى دېگۈچىلەر بولسا بىۋاستە ئۇيغۇر ئوغلى --- ھەۋەسكار بىلەن ئالاقىلاشسا بولىدۇ . ئېلىكتاپلار تۈردە تەمىنلەشتىن توختىلىدۇ !!!!

ئۇنىڭدىن باشقا ئەگەر ئۇيغۇر ئوغلى --- ھەۋەسكار تۈزگەن ئېلىكتاپلارغا نىسبەتەن ھەرقانداق پىكىر-تەكلىپىرىڭىز بولسا ، ئۇيغۇر ئوغلى ---- ھەۋەسكار بىلەن بىۋاستە ئالاقىلاشسىڭىز بولىدۇ .

2008 - يىلى 2-ئاينىڭ 3-كۈنى

شەندۇڭ --- جىنەن

